

FARKAS ÁDÁM¹**Adalékok a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog hazai értelmezéséhez és történetiségéhez****Additions to the Hungarian Interpretation and History of the Defense Constitution and Defense Constitutional Law****Absztrakt**

Jelen tanulmány célja, hogy röviden felvázolja a fegyveres védelem alkotmányos dimenziójával kapcsolatos gondolkodás történeti trendjeit. Ebben a megközelítésben a szerző célja, hogy a nemzetközi és történeti mintákat a hazai előzményekkel szintetizálja. Ezek a tapasztalatok ugyanis hasznosak lehetnek a fegyveres védelem jelenkori alkotmányos kérdéseinek rendezésében, fejlesztésében. Jelen munka ezért az elméleti és történeti vizsgálódás talaján korunk magyar szabályozását is elemzi és rávilágít annak jelentősebb beavatkozási pontjaira.

Kulcsszavak: fegyveres védelem, alkotmányosság, jogállam, védelmi alkotmány

Abstract

This paper makes a briefly outline about the historical trends of thinking about the constitutional dimension of armed defense. In this aspect, the author aims to synthesize the international and historical patterns with the national regulation's antecedents. This experiences can be useful in settling and developing the present constitutional issues of armed defense. This paper, therefore, analyzes the Hungarian regulation on the basis of theoretical and historical investigations and highlights its major intervention points.

Keywords: armed defense, constitutionalism, constitutional state, defense constitution

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, tanársegéd – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, assistant professor, E-mail cím: farkas.adam@uni-nke.hu, ORCID azonosító: 0000-0003-2918-5267.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett „Államelméleti alap kutatás 2016-2018 (2016/86 NKE-ÁKFI)” Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszerzői Egyetem felkérésére készült.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

„... a politikai gondolkodás elvonásai mindig egy konkrét politikai és társadalmi helyzet talaján születnek meg, ugyanakkor az a törekvés, hogy általános érvényű igazságokhoz jussunk el, olyan sémákat állítat fel velünk, melyek minél frappánsabban felelnek meg a pillanatnyi helyzetnek, annál könnyebben dogmákká válnak, és ha későbbi időpontban más szerkezetű valóságra kell őket alkalmazni, súlyosan megterhelik a konkrét feladatokat.”²

Bibó István

Az, hogy fegyveres védelem nélkül nincs tartósan és biztonságosan működő állam, úgy a jogtörténetben,³ mint az államról és jogról alkotott különböző – mértékadónak tartott – elméletekben⁴ egy vitathatatlanul bennerejlő alaptétel. Az azonban, hogy az állam erőszakhatalma a saját törvényei által váljon korlátozottá, vagyis hogy az állam lényegében egy olyan rendet tartson fenn, amelynek az egyik alapja az önkorlátozás is, az már egy újabb történeti vívmány a transzatlanti térség államfejlődésében. Ez a fejlődési eredmény az állam hatalommegosztásán, valamint a törvényeknek alávetett állam-működésen alapul. Ennek a német Rechtsstaat,⁵ illetve az angol rule of law⁶ klasszikus elméleteire építve

² Bibó István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In Vida István (szerk.): Bibó István – Válogatott tanulmányok. Második kötet, 1945-1949., Magvető kiadó, Budapest, 1986, 378-379.

³ E tekintetben a magyar jogtörténet katonai tárgyú törvényei kapcsán lásd: Farkas Ádám (szerk.): Corpus Iuris Militaris Hungarici I. kötet, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2016., Farkas Ádám: A fegyveres – és különösen a katonai – védelem jogának kikülönbözése a magyar jogfejlődésben, in: MTA Law Working Papers 2014/38. szám. (Letöltve: 2017.05.13., http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2015_26_Farkas.pdf)

A német nyelvterület hasonló gyűjteményei köréből lásd: Petrus Pappus: Corpus Iuris Militaris recognitum, Hermsdorff, Franckfurt am Mayn, 1672., Rupert Völcker: Corpus Iuris Militaris, Völcker, Berlin-Franckfurt-Leipzig, 1687., Johan Friedrich Schulzen: Corpus Iuris Militaris Brandenburgicum, Rupert Volckers Verlagung, Berlin, 1693., Peter Fehr: Corpus Iuris Militaris, Auctum et emendatum, Völcker, Franckfurt am Mayn, 1709., Johann Christian Lünig: Corpus Iuris Militaris des heil. röm. Reichs worin das Kriegerrecht, Friedrich Landischens Erben, Leipzig, 1723., Ignaz Franz Bergmayr: Kriegsartikel für die kaiserlich-königliche Armee, szerzői kiadás, Wien, 1835.

⁴ Vö.: Farkas Ádám: A fegyveres erőszak az államról és a jogról alkotott fogalmaink körében. in: Államtudományi Műhelytanulmányok 2016/3. szám. (Letöltve: 2017.05.13., http://uni-nke.hu/uploads/media_items/2016_evi-3_szam-antikorrupcio-es-integritas.original.pdf)

⁵ Például lásd: Robert von Mohl: A jog uralma, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 32-37., Rudolf von Gneist: A jogállam, történeti és bölcséleti értelemben, in: Tanács Péter (szerk.) i.m. (1995) 37-49., Carl Schmitt: A törvényhozó állam, in: Takács Péter (szerk.) i.m. (1995) 53-61., Herman Heller: Jogállam vagy diktatúra, in: Takács Péter (szerk.) i.m. (1995) 62-74.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

mára rendkívül széleskörű irodalma és szabályozási követelményrendszere alakult ki. Ennek az önkorlátozásnak az alkotmányos foglatatát adja az úgynevezett védelmi alkotmány – vagy korábban honvédelmi alkotmány – és az azt kibontó védelmi alkotmányjog is, amely a mai értelemben Magyarországon az 1989-es politikai pillanatában született meg és amelyre épp úgy érvényesíteni kell Bibó István mottóként választott gondolatait, mint az alkotmányos állam más vívmányaira.

Ezek a fogalmak azonban hazánkban még messze nem számítanak a bevett terminológia részének, sőt idehaza még a védelmi alkotmány körüli gondolkodás is egy szűkebb kutatói körre jellemző,⁷ miközben akár a germán jogi gondolkodás, akár az Amerikai Egyesült Államok alkotmányos rendszere tekintetében már mondhatjuk, hogy jelentős alapjai vannak a fegyveres védelem rendszert alkotó és elkülönülten is kezelhető alkotmányos szabályairól való gondolkodásnak.⁸

Ennek a sajátos felfogását adta azonban Szilágyi Péter szerint Carl Schmitt Verfassungslehre című korszakos munkája is. Lásd: Szilágyi Péter: A Verfassungslehre, mint különös és különleges államelmélet, in: Államtudományi Műhelytanulmányok 2017/10. szám.

⁶ Például lásd: Albert Venn Dicey: A jog uralma, in: Takács Péter (szerk.) i.m. (1995) 21-32., Roger Scruton: Totalitarizmus és joguralom, in: Takács Péter (szerk.) i.m. (1995) 101-108., Ronald Dworkin: A politikai bírók és a joguralom, in: Takács Péter (szerk.) i.m. (1995) 132-156., John Finnis: A joguralom határai, in: Takács Péter (szerk.) i.m. (1995) 157-163., John Rawls: A jog uralma az igazságosság elméletében, in: Takács Péter (szerk.) i.m. (1995) 247-273.

⁷ Lásd: Farkas Ádám – Patyi András: A honvédelmi alkotmány megjelenése és fejlődése a magyar alkotmányozásban 1989-2016., in: Farkas Ádám (szerk.): A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., Budapest, 2018, 87-112., Patyi András: A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése, in: Csefkó Ferenc (szerk.): Közjog és Jogállam. Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016, 233-249., Patyi András: VIII. Fejezet. A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek, in: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I., Századvég kiadó, Budapest, 2009, 1419-1475., Patyi András: A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése, in: Bihari Mihály – Patyi András (szerk.): Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára, Universitas-Győr Kht., Győr, 2010, 437-449., Farkas Ádám – Till Szabolcs: A honvédelmi alkotmány és alkotmányosság alapkérdései Magyarországon, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai, Zrínyi kiadó, Budapest, 2016, 40-71., Till Szabolcs: A funkcionális szükségesség, mint érvelési keret elfogadása a honvédelemre vonatkozó szabályozásokban az alapjogi tárgyú alkotmánybírói és ombudsman-gyakorlat fényében, in: Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2014/1. szám 47-122.

⁸ Ezt példázza a német jogi gondolkodásban és jogirodalomban a Kriegsverfassung, a Heeresverfassung, valamint a Wehrverfassung meghatározásainak megjelenése, valamint az angolszász – különösen amerikai – területen a War Powers tételezése az alkotmányjogban. Ezekről példaként lásd: Dr. F. W. Barthold: Geschichte der Kriegsverfassung und des Kriegwesens der Deutschen, Leipzig, 1864., Rene de L'Homme de Courbiere: Geschichte der Brandenburgisch-Preussischen Heeresverfassung, Verlag der Deckerschen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei, Berlin, 1852., Leon Pulovski: Heeresverfassungen in ihrem Einfluss auf den Volkswohlstand, Berlin, 1873., Beiträge zur Beleuchtung einiger Grundlagen für die fünfstufige Wehrverfassung Deutschland's, Frankfurt am Main, 1848., Grundzüge einer Wehrverfassung nach den Bedürfnissen der Zeit, Frankfurt am Main, 1848., Committee on Foreign Affairs: The War Powers Resolution, A special study of the Committee on Foreign Affairs, Washington, 1982., Joint resolution concerning the War Powers of Congress and the President. Resolved by the Senate and the House of Representatives of the United States of America in Congress

Ma azonban, amikor úgy a gazdasági, mint a társadalmi, technológiai – és témánk szempontjából főként – a biztonsági kihívások újra előretérnek hozzá az erős állam ideáját, óhatatlanul szükséges a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog jelenségeire és hazai szabályozására is fokozott figyelmet fordítani, hiszen az megfelelő fejlesztés és érvényesítés mellett egyszerre lehet biztosítéka az erős és egyben alkotmányosan jól korlátozott államnak. Ehhez persze legalább részlegesen le kell váltani azt az állapotot, melyről Stumpf István a következőket írta: „A közigazgatás működési jellegzetességei a hagyományos porosz felfogásnak és a normatív megközelítések túlsúlyos voltának fogságában maradtak.”⁹

Jelen tanulmány célja minderre figyelemmel néhány rendszerező és építő gondolat megosztása a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog vonatkozásában, még hozzá abban a reményben, hogy ezzel tovább tudja erősíteni azt a lassan kibontakozó trendet, amely az állam fegyveres védelme¹⁰ és az ezzel kapcsolatos alkotmányos sajátosságok körüli szisztematikus gondolkodás lassú és kisléptékű, mégis egyértelmű erősödése felé mutat.

1. A VÉDELMI ALKOTMÁNY, A VÉDELMI ALKOTMÁNYJOG ÉS A VÉDELMI ALKOTMÁNYOSSÁG ALAPVONALAI

Lényegét tekintve sem a védelmi alkotmány, sem a védelmi alkotmányjog, illetve a védelmi alkotmányosság nem tekinthető újszerű, teljességgel ismeretlen fogalomnak a magyar állam- és jogtudományi szakirodalomban, hiszen úgy az egyes alkotmánykommentárok, mint a honvédelmi jogra fókuszáló egyes szakírók bevezették már ezeket a fogalmakat.

A védelem körébe tartozó ezen alkotmányjogi természetű fogalmak, meghatározások azonban mégsem mondhatók sem elterjedtnek, sem pedig a vitathatóságon, kérdésessé-

assembled. (Letöltve: 2013.03.15., http://avalon.law.yale.edu/20th_century/warpower.asp), Matthew C. Weed: The War Powers Resolution: Concepts and Practice. (Letöltve: 2017.06.20., <https://fas.org/spp/crs/natsec/R42699.pdf>), Mariah Zeisberg: War Powers. (Letöltve: 2017.06.20., <http://www.princeton.edu/politics/about/file-repository/public/Zeisberg-ch1.pdf>), Spencer P. Boyer et al.: Deciding to Use Force Abroad: War Powers in a System of Checks and Balances. (Letöltve: 2017.06.20., http://www.constitutionproject.org/pdf/War_Powers_Deciding_To_Use_Force_Abroad1.pdf).

⁹ Stumpf István: Erős állam – alkotmányos korlátok, Századvég kiadó, Budapest, 2014, 22. o.

¹⁰ Az állam fegyveres védelmének rendszere felfogható a monopolizált és minősített állami erőszak olyan szervezeti vázrajzáként, amelyből kirajzolódik az állam védelmi funkcióját realizáló állami alrendszer. A fegyveres védelem rendszeréből, mint ilyenből, nem csak a konkrét szervezetek – vagyis az egyes katonai karakterű szervek – listája, hanem azok funkciói és egymáshoz való viszonyai is kiolvashatók. Ezzel kapcsolatban lásd: Farkas Ádám: Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarországon katonai védelmére, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2016., Farkas Ádám: Szemléletváltást védelmi aspektusban!, in: Pázmány Law Working Papers 2015/18. szám. (Letöltve: 2017.05.13., http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2015/2015-18_Farkas_.pdf), Farkas Ádám: Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez, in: Honvédségi Szemle 2017/1. szám, 44-58.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

gen felül állnak, ha azokról mélyebben gondolkodunk. Ennek alapvető okát abban látom, hogy lényegét tekintve a védelmi alkotmány egy a német nyelvterületről átvett fogalom és gondolatiság, melynek recepcióján még dolgoznunk kell. Ebből ugyanis kibontható – sőt az értelmezhetőség és alkalmazhatóság érdekében kibontandó – a védelmi alkotmányjog és a védelmi alkotmányosság fogalma is, amelyek mellett már más területeken is értelmezést kezd nyerni az önálló alkotmány és alkotmányosság tipizálás.¹¹

1.1. A VÉDELMI ALKOTMÁNY

Szűk, vagy inkább formális értelemben azt mondhatjuk, hogy a védelmi alkotmány lényegében nem más, mint egy államnak a fegyveres védelmet meghatározó alkotmányos szabályainak összessége. Ez a megközelítés azonban úgy a történeti távlatokban, mint például az Egyesült Királyság, mint történeti alkotmánnyal rendelkező állam tekintetében nehezen alkalmazható, mintegy a védelem alkotmányosságát kérdőjelezheti meg első ránézésre. Ez a megközelítés persze elesik, ha a történeti alkotmányok lényegi ismérveibe gondolunk bele, hiszen ezek fő jellemzője, hogy az alkotmány lényegében a „normál” jogalkotás egyes kiemelt súlyú, alkotmányos jelentőségű produktumainak láncolatából áll össze. A történeti alkotmányba illeszkedés azonban olyan – valamiképp privilegizált – jogforrássá nemesítik az egyes szabályozókat, hogy azok megváltoztathatósága nehezebbé, kritikussabbá válik, hiszen a történeti alkotmány láncszemeként olyan jelentőségre tettek szert, amelyek megváltoztatása lényegében az adott állam alkotmányos arculatának változását eredményezné. Önmagában tehát a történeti alkotmány sem zárja ki a védelmi alkotmány értelmezhetőségét, csupán nehezebbé teszi a védelmi alkotmány, azaz az alkotmányos súlyú szabályok rendszerének elválasztását a védelmi alkotmányjogtól, azaz az adott államban megjelenő, alkotmányos szabályokat kibontó, közjogi jelentőségű és védelmi vonatkozású szabályok összességétől.

Materiális értelemben persze a védelmi alkotmány ennél szükségképpen több, mivel a fegyveres védelemre irányuló, formális értelemben vett alkotmányos rendelkezéseken túl magában foglalja azok összefüggéseit, az azokból kirajzolható elveket, illetve a fegyveres védelmet közvetlenül nem érintő alkotmányos szabályokkal való összefüggéseket is. Mindezek persze megközelíthetők, vagy megfogalmazhatók úgy is, mint az adott állam alkotmányának a fegyveres védelmet érintő szabályai, de ezzel a megjelöléssel szemben a védelmi alkotmány nem csak a német terminológia átültetésére szolgál, hanem egyben egy gondolkodásmód kialakítására is, amely segít a fegyveres védelem – egyébként elhanya-

¹¹ Erre a legerőteljesebb példa hazánkban a gazdasági alkotmány és a gazdasági alkotmányosság önálló tételezésének erősödése a szakirodalomban. E tekintetben lásd: Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006., Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány az alaptörvényben, in: Pázmány Law Working Papers 2012/23. szám., Gadó Gábor: A gazdasági alkotmányosság válsága Magyarországon, in: Gazdaság és jog, 2013/10. szám, 3-9., Cseryn Ákos – Téglási András: A gazdasági alkotmányosság új fejezete Magyarországon - Az Alkotmánybíróság a korábbi alkotmányos alapelvek fogságában, in: Jog, állam, politika, 2015/1. szám, 7-26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

golt – állam- és jogtudományi sajátosságainak a közjogi kereteit jobban megragadni és kikristályosítani, ezzel pedig az alkotmányos szint alatti szabályozásra nézve is hatékonyabban érvényesíteni. A védelmi alkotmány tehát a német megfogalmazás átültetésével egy lehetőség is, amely a pozitivista szemléletű – azaz a védelmi jellegű alkotmányos szabályok összességére, mint meglévőkre fókuszáló – megközelítésen túl lehetőséget teremt arra is, hogy a lassan két évszázada rendkívül intenzív fejlődés és differenciálódás alatt álló állami fegyveres védelem közjogiasításában egy tartalmi szemléletű, proaktív és fejlesztő gondolkodási keretet ragadjunk meg. A védelmi alkotmány, mint ilyen gondolati keret, alkalmas lehet arra is, hogy az állam fegyveres védelmében egyre jelentősebb multidiszciplinaritást, vagy ha úgy tetszik, akkor átfogó megközelítést¹² segítsen megjeleníteni az alkotmányos szabályozásra irányuló konstruktív gondolkodás lehetővé tételével. Kicsit messzebről szemlélve, talán azt is mondhatnánk, hogy a védelmi alkotmány ezen materiális megközelítése lehet a kapu a fegyveres védelemtől való közjogi gondolkodásban a szociotudományos megközelítés erősítéséhez, szemben a hazánkban tradicionálisabbnak ható formális szemlélettel, amely e téren a szociotechnikai, vagy a kereteket meg nem kérdőjelező, csak az azokon belüli szabályokat javítani vágyó szemléletet jelent.¹³

¹² Az átfogó megközelítés koncepciója a biztonsági kihívások komplexitásának növekedéséből adódóan a válságok kezelésének összetett és összehangolt civil-katonai-rendészeti, kormányzati és nem kormányzati szereplők által megvalósított kezelésének metodikáját és az arra való felkészülést jelenti. E tekintetben lásd: Molnár Ferenc: Egy sikeresebb válságkezelés felé: a civil szakértelem szükségessége a NATO stabilizációs és újjáépítési feladatai során, in: *Nemzet és Biztonság* 2012/4. szám 10-23., Keszely László (szerk.): *Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013., Molnár Ferenc (szerk.): *Az átfogó megközelítés és a Magyar Honvédség katasztrófavédelmi rendszere*, Zrínyi kiadó, Budapest, 2013., Keszely László: *A védelmi igazgatás szerepe a civil-katonai-rendvédelmi együttműködésben az átfogó megközelítés jegyében*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, doktori értekezés – munkahelyi vitára közzétett változata –, Budapest, 2016., Lakatos László: *A honvédelmi igazgatási képzés aktualitása az átfogó megközelítés elvének tükrében*, in: *Hadtudományi Szemle* 2015/4. szám 432-443., Lakatos László – Varga Attila Ferenc: *A magyar honvédelmi igazgatás*, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.) i.m. (2016) 159-211.

¹³ Ahogy erről Szigeti Péter írja: „... hazánkban – különösen ami a jogtudományt és az ügyvezett rendvédelmi tudományokat illeti – szinte kizárólag a szociáltechnikai szemléletmód uralkodik. Ennek központi kérdésfeltevése, hogy hogyan segíthetnénk elő különböző empirikus kutatásokkal, a létező intézmények működésének hatékonyságát. A fogalmi elméleti konstrukciókat adottságnak véve, mindig az ágensek tevékenységnek optimalizálása jelenik meg követendő célként. [...] A jelenségek történetileg fellépő funkciói és struktúrája így eleve háttérbe szoruló kérdésfeltevés marad, mert nem a dolgok folyamatszerűségének és másképpen létének modalitásait keresik, hanem tapasztalatilag rögzített állapotok – mindenkor éppígy létük – pozitívizmusának kérdésfeltevése között marad ez az optimalizáció kutatás.” Ugyanígy jegyzi le azt is, hogy a „rendőrség munkáját, a közbiztonság alakulását vizsgáló kutatások is állandóan ezt a szemléletet termelik újja. Az előfeltételek előzetes vizsgálata nélkül feltételezik, hogy a közbiztonságot biztosító szervek a helyükön vannak, azok egymáshoz való viszonya, a struktúra elfogadható, s az így adott struktúrán belül akarják a munkát hatékonyabbá tenni. Ezt szolgálja a szociotechnika. Holott egyáltalán nem biztos, hogy a mára kialakult rendőrségi struktúra az egyedül lehetséges és kívánatos volna.” Szigeti Péter: *Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás*, in: Szigeti Péter (szerk.): *A valóság vonzásában*. Széchenyi István Főiskola, Győr, 2001, 284.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

1.2. A VÉDELMI ALKOTMÁNYJOG

Az előző alcímben leírtak alapján, ha elfogadjuk a védelmi alkotmány, mint gyűjtőfogalom, vagy meghatározás alkalmazhatóságát, akkor szükségszerűnek mutatkozik, hogy a fegyveres védelem közjogi szabályrendszerének sajátos területként való értelmezésébe bevonjuk az alkotmányos szintű szabályok alatt lévő jogforrási szinteket, sőt akár az egyéb, nem jogszabályi szinteket is a normatív szabályozás köréből.

Erre építve a védelmi alkotmányjog úgy ragadható meg, mint a védelmi alkotmány szintje alatt elhelyezkedő, fegyveres védelmi tárgyú jogszabályok, közjogi szervezetszabályozó eszközök és belső szabályozók¹⁴ összessége, amelyek lényegét tekintve kibontják a védelmi alkotmány szabályait és azoknak megfelelően kiteljesítik a fegyveres védelem szabályozásának – elsősorban, de nem kizárólag – közjogi rendszerét.

Mint ilyen a védelmi alkotmányjog szükségképpen átfedést mutat több jogterülettel is, mivel közjogi vonatkozásban összeoleli mindazokat a szabályokat, amelyek a fegyveres védelem alkotmányos karakterének és működésének meghatározásához szükségesek. E körben a védelmi alkotmányjog tág értelmezésébe beleérthetők meglátásom szerint

- az alkotmányjog fegyveres védelemre közvetlenül ható szabályai,
- a közigazgatási jog fegyveres védelemre közvetlenül ható szabályai,
- a honvédelmi jog közjogi jellegű szabályai,
- a katonai jog közjogi jellegű szabályai,
- a rendészet jogának közjogi jellegű szabályai, valamint
- a nemzetbiztonság jogának közjogi jellegű szabályai.

Ebben a személetben a védelmi alkotmányjog nem tekinthető önálló jogterületnek, de nem azonosítható be csupán az alkotmányjog fegyveres védelmi szabályainak összességéként sem, hanem valahol félúton helyezhető el a két meghatározás között.

A védelmi alkotmányjog ugyanis az eltérő jogterületekre tartozó szabályokat a fegyveres védelem közjogi sajátosságai révén kapcsolja össze és ezáltal magában foglalja az összekapcsolt szabályok közti elvi, elméleti, rendszertani összefüggéseket, sajátosságokat is, melyek egyébként visszahathatnak – vagy vissza kellene, hogy hassanak – az egyes érintett jogterületek fegyveres védelmi szabályaira és szabályozására is.

1.3. A VÉDELMI ALKOTMÁNYOSSÁG

Együtt szemlélve a védelmi alkotmányról és a védelmi alkotmányjogról fentebb leírtakat, azt gondolom, hogy a jogforráshierarchiából adódó viszonyon túl a védelmi alkotmányt a védelmi alkotmányjoggal a védelmi alkotmányosság köti össze.

¹⁴ Az úgynevezett belső szabályozók a honvédelmi ágazat sajátos szabályozói, melyek a közjogi szervezetszabályozó eszközök szintje alatt helyezkednek el és alapvetően a Magyar Honvédség tevékenységének belső, részletező, végrehajtást segítő szabályozására hivatottak. Ezek jogalapját a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 49. § (1) bekezdése és 52. §-a adja.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

A védelmi alkotmányosság lényegében az alkotmányos szabályozásból és a jogforráshierarchiából eredően az alkotmányossági kritérium azon sajátos dimenziója, amely a védelmi feladatok szervezésére és ellátására irányul és ebből következően az alacsonyabb szintű szabályozásban egy jól azonosítható védelmi karakterű követelményrendszert jelent, azaz az alacsonyabb szintű szabályozás terén a védelmi alkotmány rendelkezéseinek és összefüggéseinek való megfelelés sajátosságait jeleníti meg az általános alkotmányossági kritériumokon túl.

Ebből a viszonyból következően egyértelmű, hogy a védelmi alkotmányosság, mint az alkotmányosság sajátos dimenziója, nem értelmezhető a védelmi alkotmány léte nélkül, hiszen a védelemre ható alkotmányos szabályok hiányában nehezen volna megállapítható a speciális védelmi jellegű alkotmányos követelményrendszer a védelmi alkotmányjog, azaz az alkotmányos szint alatti védelmi szabályozás tekintetében.

Feltáró történeti kutatásokat igényel ugyan, hogy az 1949. évi XX. törvénnyel megalkotott alkotmányból miért is maradtak ki lényegében szisztematikusan a fegyveres védelemre vonatkozó legfontosabb alkotmányos szabályok, azaz a védelmi alkotmány, de e körben egyértelműen megállapítható, hogy ez a körülmény is a látszatalkotmányosságot erősítette, hiszen az alkotmányos szabályok hiányában még a látszatát is kizárta annak, hogy az állam(párt) fegyveres védelme alkotmányosan kötött módon kellett, hogy működjön. Ez a körülmény egyértelműen kihatott a védelmi alkotmány 1989-es megalkotására, majd azt követően a védelmi alkotmányozás sajátosságaira is a rendszerváltást követően.¹⁵

Összességében tehát a védelmi alkotmányosság az alkotmányosság azon sajátos szegmense, amely a védelmi alkotmányból eredő követelmények révén összekapcsolja a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog szabályait. Mint az alkotmányosság különös része, a védelmi alkotmányosság egyértelműen együtt értelmezendő az általános alkotmányossági kritériumokkal, hiszen annak specialitása csak abban rejlik, hogy annak sajátos követelményei lényegében csak a fegyveres védelem összefüggésrendszerében értelmezhetők.

A VÉDELMI ALKOTMÁNY ÉS A VÉDELMI ALKOTMÁNYJOG KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Ahhoz, hogy a védelmi alkotmány, -alkotmányjog és -alkotmányosság fogalmihoz eljussunk, egyértelmű, hogy hosszú történelmi utat kellett bejárni. Elsőként a polgári állam kialakulásával és megerősödésével párhuzamosan az állam 19-20. századi rendkívüli funkcióbővülését követve el kellett jutni arra a fejlettségi szintre, ahol az állam fegyveres véd-

¹⁵ E tekintetben lásd: Till Szabolcs: A honvédelem alkotmányos kereteinek hangsúlyeltolódásai a rendszerváltástól az Alaptörvényig, ELTE, PhD disszertáció-tervezet, Budapest-Róma, 2014., Farkas Ádám: Magyarország katonai védelmének polgári evolúciója és alkotmányos alapvonalai, In Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.) i.m. (2016) 11-39., Farkas Ádám – Till Szabolcs Péter: A honvédelmi alkotmány és alkotmányosság alapkérdései Magyarországon, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.) i.m. (2016) 40-71.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

elme a katonai dominanciától a több ágazatra tagozódó fegyveres védelem irányába mozgult el. Ezt követően a védelmi alkotmány fejlődésének előfeltétele volt a modern – polgári – értelemben vett alkotmányos állam kialakulása és vele a konstitucionalizmus fejlődése, másrésztől azonban szükséges feltétel volt a védelmi, ezen belül a honvédelmi jog önállósodása is a jogfejlődés során, beleértve ebbe annak a kényszerű történelmi rendezőelvnek a hatását, amely az egyes államokat időről-időre – az esetleges lankadást és képességvesztést megtorolva – rászorítja a védelem fontosságának felismerésére és a védelem megújítására. Mintegy szintézisként tehát azt mondhatjuk, hogy a védelmi alkotmány ott nyer igazán jelentőséget, ahol ráeszmélnék a gondolkodók és a közügyek döntnökei is, hogy a túléléshez az igazi szükség Stumpf István gondolatait parafrázálva így foglalható össze: „Erős állam – alkotmányos korlátok.”¹⁶

A történelmi fejlődés lényegét tekintve a védelmi alkotmány kialakulásának igazi fordulópontja a honvédelemre vonatkozó szabályozás kikülönbözése, vagy önállósodása, majd kifejezetten az az időszak, amikor elsőként a katonai védelem jogának szabályait elkezdik elkülönülten összegyűjteni, majd e gyűjtemények felhasználásával, az egyes nagyobb részterületekre fókuszálva alrendszerként szabályozni és fejleszteni, illetve e szabályozási tárgyköröket alkotmányos jelentőségű, a közjogi berendezkedést és vele a társadalmi életet nagyban meghatározó jelenségekként kezelni. Ez ugyanis a honvédelmi alkotmány kialakulása és a szabályozás fejlődése mellett mintát is jelentett a később önállósodó és országossá szerveződő állami rendészet, majd utóbb a titkosszolgálati-, illetve nemzetbiztonsági szféra alkotmányos szabályozásához is.

Joggal merülhet fel a kérdés a tisztelt olvasóban, hogy miközben a választott cím szerint a védelmi alkotmány vizsgálatára irányul jelen mű, aközben az imént a honvédelmi alkotmány megjelölést használtuk. Ennek oka szintén a történelmi fejlődést tükrözi. Ahogy azt dióhéjban megvillantottam, a transzatlanti térség államfejlődésében az állam fegyveres védelmi képességének archetipikus és évezredekén át domináns formája a katonai erő, a honvédő hadsereg volt, így az sem meglepő, hogy a jogfejlődés azon pillanataiban, amikor elkezdődött a fegyveres védelem alkotmányos szabályainak elkülönült elemzése, akkor a fókusz a fegyveres erőre, vagyis a haderőre vonatkozó honvédelmi alkotmány adta. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a honvédelmi alkotmány az az erős és történetileg hosszú időn át

¹⁶ Kötetében Stumpf István áttekinti a magyar állam alkotmányos átmenetből fakadó születési rendellenességeit, valamint ezt követően azokat a lehetséges elméleti, elvi módokat, amelyek a hatékony és erős, de megfelelő alkotmányos garanciákkal körülbástyázott állam kialakítása felé hathatnak és lehetővé teszik a rossz kormányzás kialakulásának elkerülését úgy általában, mint az egyes sajátos területeken, amilyen a gazdaság. Ezt Orbán Balázs a kötet előszavában a következőképp foglalta össze: „Az gondolom, hogy a jogállamiság egy olyan program, amely Magyarországon a rendszerváltást követően és napjainkban is termékenyen járult, illetve járul hozzá a demokratikus politikai berendezkedés megszilárdulásához. Az »ártatlanság kora« azonban ilyen értelemben lejárt, és az intézmény tartalma és hatóköre körüli viták a következő évek közéleti és alkotmányjogi diskurzusait is uralni fogják. Ebben a hazai és nemzetközi környezetben Stumpf István jelen kötetbe gyűjtött tanulmányaiban több mint egyértelmű módon mutat utat mindannyiunknak...” Stumpf István i.m. (2014) 11-12. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

domináns alap, amelyen a védelmi alkotmány, mint az újabb államfejlődés eredménye megjelenhetett a 19-20. században. A védelmi alkotmány megjelenése így tehát lényegében az alkotmányos artikulációja annak a jelentős államszervezeti fejlődésnek, amely folytán az állam funkcióbővülése körében a védelmi funkciók gyarapodása is lenyomatot hagyott az intézmény-rendszeren, vagyis az állam védelme a katonai dominanciától elindult a több védelmi ágazatra és azokon belül számos védelmi intézmény, illetve szervezet mátrixára tagolódoó fegyveres védelmi rendszerré válás útján.

A honvédelmi alkotmány előbbi megjelenése, majd abból a védelmi alkotmány formálódása tehát egy olyan történelmi folyamat eredménye, amely lényegében – különösen hazánk tekintetében – az elmúlt bő másfél évszázadban zajlott le és úgy a germán jogi gondolkodás, mint az angolszász rendszer tekintetében rokonítható egyes intézményekkel és szemléleti alapokkal. Ebből azonban az is következik, hogy a védelmi alkotmány széleskörű értelmezése nehezen vihető ki a történelmi előzmények áttekintése és vele a honvédelmi majd a védelmi alkotmány fogalmi körének történeti meghatározása nélkül. Ez a szükségképpen igény pedig előbb az 1867 és 1944 közötti első polgári időszakba kalauzol minket, amikor is a később tárgyalandó nemzetközi mintákhoz részben hasonló, részben pedig a magyar történeti alkotmányosság sajátosságait tükröző külön utas megoldásokkal elkezdődött a védelmi alkotmány kikristályosodása a magyar jogrendszerben, hogy azután az államszocializmus fejlődést megszakító hatását követően 1989-ig ugorjunk az időben ezen polgári alkotmányos vívmány történetisége tekintetében.

HONVÉDELMI ALKOTMÁNYBÓL A VÉDELMI ALKOTMÁNYBA (1867-1944)

Eddigi kutatásaim és megállapításaim szerint úgy a honvédelmi alkotmány, mint a védelmi alkotmány Magyarországon az 1867 és 1944 közötti első tartósan polgári korszakban vált értelmezhetővé és megragadhatóvá a jogrendszerben.¹⁷ Ebben az időszakban Magyarországnak ugyan történeti alkotmánya volt, de a korabeli jogtudomány meghatározta azokat a kritériumokat, amelyek mentén a történeti alkotmányt adó úgynevezett alaptörvények megjelölhetők a jogrendszerben. Természetesen sem akkor, sem azóta nem alakult ki vitán felül álló konszenzus arra nézve, hogy korábbi jogtörténetünkben mely törvények minősültek alkotmányos jelentőségűnek és melyek nem, hiszen azt, hogy mely törvény minősül alaptörvénynek, azt a bevett tétel szerint az adott törvény tartalma alapján lehetett eldönteni. Nagy Ernő erről úgy fogalmazott: „A törvények között azokat, melyek alkotmányunk alaptételeit tartalmazzák, s a melyeken így az alkotmány mintegy sarkain nyugszik, hagyományos értelemben, sarkalatos- vagy alaptörvényeknek nevezik. Jogi természetre

¹⁷ Ezen lényegében még az 1918-1919-es alkotmányos törések sem változtattak, sőt azok egészen sajátosan jelennek meg a fegyveres védelem fejlődésében, differenciálódásában és ezáltal a védelmi alkotmány kialakulásában, hiszen ezen időszakok jogalkotását az alkotmányosság helyreállítása után illegitimnek nyilvánították és produktumait érvénytelenként töröltették a törvénytárból, mégis kivételes esetben felhatalmazták a kormányt, hogy azokat érvényükben fenntartsa. E körbe tartozott például a rendőrség országossá szervezése is, mint jogalkotási kérdés.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

nézve azonban a rendes és az alaptörvények között nálunk (és pl. Angliában) különbség nincsen. Ez egyedül a tartalomban mutatkozik, hogy t.i. egyik közéletünk valamely sarkalatos intézményét szabályozza, a másik pedig közönségesebb jogszabályt tartalmaz.”¹⁸

Hogy mi volt az a tartalom, amely alaptörvényé nemesítette az adott jogszabályt, arra már a korabeli szakíró közösség egy viszonylag egybehangzó elméleti okfejtést vázolt fel. Kiss István úgy fogalmazott, hogy: „A törvények közül azok, melyek az alkotmány alapelveit s az ország lényegesebb államjogi intézményeit állapítják meg: alaptörvényeknek vagy sarkalatos törvényeknek nevezetnek, mintegy annak kifejezésül, hogy az alkotmány rajtuk mint alapokon nyugszik, s körülöttük mint sarkok körül forog; minélfogva megdöntésük által maga az alkotmány is kiemeltetnék (...) sarkaiból, elveszítné alaposzlopait.”¹⁹ Ehhez mérten Ferdinandy Gejza némileg pontosítólág azt jegyezte le, hogy: „Vannak ugyanis törvényeink, a melyek az alkotmány alapelveinek vagy lényeges intézményeinek szabályozását tartalmazzák, a mely elvek vagy intézmények megváltoztatása esetében maga az alkotmány lényege, jellege, minemősége szenvedne változást, a miért is az a ragaszkodás, a melylyel a nemzet az alkotmány intézményeihez és elveihez viseltetik, útjában áll annak, hogy ezen törvényeknek ezen alapelveket és alapintézményeket tartalmazó jogtételei megváltoztassanak, mert megváltoztatásuk az állam politikai életének nagy rázkódtatásával járna. Az ilyen, az alkotmány alapelveit lényeges intézményeit megállapító törvények, illetőleg a törvényeknek ily jogtételeket tartalmazó részei alaptörvényeknek (leges fundamentales) nevezetnek.”²⁰

A különböző tételeket mintegy szintetizálta Kmety Károly álláspontja, aki szerint „néhány nagy jelentőségű törvényt maga a törvényhozó nevez alaptörvényeknek, de ezen kívül ilyenekül tekintendők mindazok a törvények is a melyek államiségünk, alkotmányunk legfőbb, vagy alaptételeit foglalják magukban, melyek a honpolgárok legfontosabb közkötelességeit és szabadságait szabályozzák, melyek tehát az államhatalom és a polgárok közti viszonyra vonatkozó nemzeti felfogás kifejezései; az állam hatalom szervezetének legfőbb organumait, ezek alakulását, működését, egymáshoz való viszonyát meghatározzák. [...] Mivel tehát a megkülönböztetés alap és más törvény között tisztán a törvény tartalmi súlya szerint tétetik, s e súly mérlegelése körül az egyéni felfogásnak meglehetősen tág tere marad, természetes, hogy eltérések vannak az alaptörvények minősítésében és felsorolásában, bár számos törvénynek alaptörvényi jellegét általánosan elismerik.”²¹ Ezen értékeléséhez Kmety egy áttekintő felsorolást is ad az általában alaptörvényként elismert törvényekről, melyek között azonban a védelem ügyéhez leginkább csak a közösügyi törvény kapcsolódott,²² igaz azon kiemelés mellett, hogy a példálózó lista az általában vitán felül alaptörvénynek elismert jogforrásokból szemezget.

¹⁸ Nagy Ernő: Magyarország közjoga, Atheneum, Budapest, 1907, 11.

¹⁹ Kiss István: Magyar közjog, Érseki-Lyceumi Könyvnyomda, Eger, 1886, 4.

²⁰ Ferdinandy Gejza: Magyarország közjoga, Politzer, Budapest, 1902, 77-78.

²¹ Kmety Károly: A magyar közjog tankönyve, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1911, 17-18.

²² A felsorolást lásd: Kmety Károly i.m. (1911) 17. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

Áttekintve a korabeli közírók elvárásait a történeti alkotmány gerincét adó alaptörvényekkel szemben, úgy vélem némileg meglepő, de talán a védelemmel kapcsolatos jogi stúdiumok részlegességének betudható, hogy a fegyveres védelemmel kapcsolatos törvényeket nem jelenítették meg az alaptörvények sorában. Amennyiben ugyanis az alaptörvények körébe azok a jogszabályok beleérthetők, amelyek a polgárok jelentősebb jogait és kötelezettségeit, illetve az államhatlalom szervezetének legfőbb intézményeit szabályozzák, nehezen lehet úgy állást foglalni, hogy a korabeli fegyveres védelem főbb törvényei ne lennének alaptörvények. A fegyveres – és elsősorban a katonai – védelem törvényei ekkor ugyanis a fegyveres védelem, mint alapvető állami funkció főbb intézményeit meghatározó törvényekből, illetve egyes sajátos, a polgárok jogait jelentősen érintő katonai tárgyú intézmények, kötelmek szabályait megadó jogszabályból álltak, melyek nem csak az általános védkötelezettség fundamentális kötelmét vezették be a magyar jogrendszerbe, hanem más további honvédelmi kötelezettségeket is. Emellett az alaptörvényi jelleget igazolja az is, hogy e körben a hatalommegosztás szabályai a hadügyi felségjogok, a törvényhozás jogai és a Pragmatica Sanctioból levezethető közös és intézményesült védelem elegyével jelentek meg, életre hívva ezzel a hadügyi hatalommegosztás sajátos rendszerét.²³ Nem lehet azt sem elfeledni, hogy a fegyveres védelem intézményeit statuáló törvények lényegüket tekintve az állam erőszak-monopóliumának alkotmányos intézmény-rendszerét alakították ki, vagyis alapvető és megkerülhetetlen fontosságú állami intézményeket alkottak meg a polgári alkotmányos állam számára.

Erre figyelemmel korábbi polgári alkotmánytörténetünk szempontjából alapos okkal mondható, hogy alaptörvényi jelentőséggel bírtak és a honvédelmi, majd védelmi alkotmány gerinceként fungáltak az alábbi törvények:

- A hadügyi hatalommegosztást tételező közösügyi törvény,²⁴
- a katonai védelem alapintézményeit meghatározó úgynevezett védrendszeri törvények,²⁵
- ezeken túl a tág értelemben vett fegyveres védelem intézményeit statuáló törvények,²⁶

²³ Farkas Ádám: A civil kontroll a kiegyezéstől az Alaptörvényig, in: Sereg Szemle – A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata 2016/1. szám, 115-129., Farkas Ádám: A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modellje (1867-1914), in: Jogtörténeti Szemle 2014/1. szám, 44-50.

²⁴ A magyar korona országai és az Ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk. Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk.

²⁵ Ide sorolandó a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk, a véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk, a véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikk, a honvédségről szóló 1868. évi XLI. törvénycikk, a honvédségről szóló 1890. évi V. törvénycikk, a honvédségről szóló 1912. évi XXXI. törvénycikk, a népfelkelésről szóló 1868. évi XLII. törvénycikk, a népfelkelésről szóló 1886. évi XX. törvénycikk, valamint a m. kir. honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk.

²⁶ Ilyen például a Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk, a közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló 1881. évi III. törvénycikk, a Buda-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

- a katonai büntetőjogi törvények,²⁷
- a honvédelmi törvény,²⁸ valamint
- egyes a katonai védelmen belül is speciális tárgyú törvények.²⁹

Ezen törvények közül a szervezeti váz megadása tekintetében kiemelkedő jelentőségűek a fegyveres védelem intézmény-rendszerét statuáló törvények, melyek elsőként a honvédelem tekintetében, majd fokozatosan – de csak töredékesen – a rendészet tekintetében is megjelentek. A védelmi alkotmány ezen fejlődése tehát egybeesik az állam fegyveres védelmi rendszerének kialakulásával, igaz az utóbbi szélesebb tárgykört és intézményi szisztémát ölelt fel, mivel azon belül a rendészeti ágazat számos vonulata még nem érte el az alaptörvényi szintű szabályozást, hanem rendeleti úton került kialakításra, országos hatáskörrel, államilag szervezett módon önállósításra.

Ebben a folyamatban azonban a honvédelem szabályozása egyértelműen élenjáró és mintaértékű volt, hiszen a dualizmus időszakában lényegében kialakult és megszilárdult a honvédelmi alkotmány és alkotmányjog rendszere az alaptörvényi értékű szervezeti törvényekkel, majd az azokat kiegészítő, kiteljesítő különös tárgyú – beszállásolásról, honvédelmi kötelezettségekről, honvédelmi szolgáltatásokról, háború esetére szóló kivételes felhatalmazásokról, vagy épp légvédelemről szóló – törvényekkel, és végül az 1939-ben elfogadott átfogó ágazati törvénnyel. Ez a szisztéma pedig egyértelműen mintát mutathatott volna a tartós polgári fejlődés esetén a védelem többi ágazatának is azután, hogy a fegyveres védelem szervezeti differenciálódása lényegében lezajlott a huszadik század első felére.

A katonai dominanciájú védelem fejlettségi szintjét meghaladó fegyveres védelmi rendszer kialakulása tehát egy hosszan tartó intézményesítési és jogalkotási folyamattal indult 1867-ben. A kibontakozó védelmi alkotmány alapkövét a hadügyi hatalommegosztást tetelező közönségi törvény alkotta, melyet a fegyveres erőket és az ehhez kapcsolódó polgári kötelezettségeket statuáló úgynevezett védrendszeri törvények, vagyis a véderőről, a honvédségről és a népfelkelésről szóló, többször megújított törvények követték. Ezek egyben a

pest-fővárosi rendőrségről szóló 1881. évi XXI. törvénycikk, a határrendőrségről szóló 1903. évi VIII. törvénycikk, a magyar királyi folyamórség szervezéséről, létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról szóló 1922. évi XIV. törvénycikk, valamint a vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX. törvénycikk.

²⁷ Ide értendő a közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. törvénycikk, a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk, a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk, valamint a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk.

²⁸ A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk.

²⁹ Ilyen például: A bánági határőrvidék és a titeli zászlóalj polgárosításának törvénybe iktatásáról és a polgárosítás folytán szükségessé vált más intézkedésekről szóló 1873. évi XXVII. törvénycikk. A közös hadsereg (haditengerészet) és a honvédség beszállásolásáról szóló 1879. évi XXXVI. törvénycikk. A hadsereg, haditengerészet, honvédség és népfelkelés tiszti és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1887. évi XX. törvénycikk. A m. kir. honvédség legénységi állományú egyéneinek és az ily egyének hátramaradottainak ellátásáról szóló 1929. évi XV. törvénycikk.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

honvédelmi alkotmány alapjaiként is értelmezendők, minthogy az állam alapvető, létérti intézményeit szabályozták, valamint a polgárok honvédelmi kötelezettségeit, ami miatt az alaptörvényi rangra joggal tarthattak számot és többé-kevésbé zárt rendszert alkotva adták meg a lassan kibontakozó védelmi alkotmány honvédelmi magját.

A védelmi alkotmány fejlődése azonban ezzel csak elkezdődött, hiszen a 19. század vége és a 20. század eleje az a meghatározó időszak volt a magyar állam történetében, amikor az archetipusnak számító fegyveres erő mellett a belső védelmi szervek, különösen a rendvédelmi szervek önállósodása, törvényi szabályozása, majd országos hatáskörűvé és központilag irányított állami monopóliummá szervezése is végbement. A védrendszer kiegészéssel összeforró kialakítása mellett az első ilyen állomáskő a pénzügyőrség „magyarosítása” volt a korábbi Császári és Királyi Pénzügyőrség magyarországi feladatának átvételével és a szervezet megújításával,³⁰ melyet a Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk követett, mely a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk által – a belügyminiszter szakmai felügyelete mellett – az önkormányzatok belső ügyeként tételezett³¹ rendőrhatóságok dolgában már elindult a szabályozás „államosítása” felé a fővárosi rendőrhatóság szabályozásával.³²

A 19. század végi fegyveres védelmi differenciálódásban talán a legjelentősebb fordulatot az országos hatáskörű, centralizáltan irányított állami közrendvédelem, vagy korabeli szóhasználattal: közbiztonsági szolgálat, országos megszervezése, egyszerűbben fogalmazva, a csendőrség felállítása jelentette a közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló 1881. évi III. törvénycikkkel. A csendőrség vitán felül álló módon vitte előre a hazai belső védelem és vele a védelmi alkotmány fejlődését, azonban az méltán tekinthető a szűkebb értelemben vett honvédelmi alkotmány fejlődésének is, hiszen azt a jogalkotó lényegében félkatonai szervezetként állította fel a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter kettős alárendeltségében.³³

A csendőrségre vonatkozó szabályozás után megszületett a Budapest-fővárosi rendőrségről szóló 1881. évi XXI. törvénycikk is, amelynek megalkotását az 1872. évi XXXVI. törvénycikk irányozta elő. Eszerint „a fővárosi rendőrség feladata: működési területén a személy- és vagyon-biztonságot megóvni, a békét és közrendet fentartani, a büntetőtörvények, a rendeletek és szabályrendeletek megszegését, a véletlenségből vagy bármily természetű mulasztásból eredhető veszélyeket és károkat lehetőleg megakadályozni, a megzavart rendet és békét helyreállítani, az ezek ellen vétőket kipuhatolni és megfenyítés vé-

³⁰ Erről lásd: Prukner Attila: A magyar vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867-2010 között, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola – doktori értekezés, Budapest, 2013.

³¹ Lásd: A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk 64. §-a.

³² Lásd: A Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk.

³³ Bővebben lásd: A közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló 1881. évi III. törvénycikk, A belügyi- és honvédelmi m. kir. minister által, f. évi október hó 1-én, a m. kir. csendőrség számára kiadott szervezeti és szolgálati utasítást. MRT 1881.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

gett az illetékes bíróságnak vagy hatóságnak feljelenteni, illetőleg átadni, s általában a figyelő, megelőző és felfedező rendőrség feladatait a törvény keretein belül teljesíteni.³⁴ A törvénycikk megerősítette, hogy a fővárosi rendőrség közvetlenül a belügyminiszter irányítása alatt áll.³⁵

A védelmi alkotmány kibontakozásának következő állomását a határőrizet kérdése jelentette. A hazai jogtörténetben különös jelentőségű katonai határőrségek és határőrvidékek felszámolása³⁶ egyértelműen szükségessé tette azt is, hogy a határőrizet kérdését a változásban lévő, országos és állami irányítás alatt álló rendészet rendszeréhez kapcsolják, hiszen az aktuális szomszédságpolitika nem indokolta a katonai jellegű határőrizetet. Ezt a célt szolgálta 1891-ben a m. kir. belügyminiszternek az 50.431. szám alatt I. Besztercze-Naszód, II. Maros-Torda, III. Csik, IV. Háromszék, V. Brassó, VI. Fogaras, VII. Szeben, VIII. Hunyad és IX. Krassó-Szörény vármegye közönségéhez intézett rendelete, az 1888. évi XIV. törvénycikkkel becikkelyezett magyar-román határegyezmény alapján kiadott határőrizeti utasítás tárgyában,³⁷ mely csendőri feladatként határozta meg a határőrizetet.

A 20. század elején az államhatárokon fokozódó biztonsági nyomás azonban további intézkedéseket sürgetett,³⁸ melyek a védelmi alkotmány fejlesztésével jártak együtt a határrendőrségről szóló 1903. évi VIII. törvénycikk megalkotásával. Ez már törvényileg önállósított formában alakított ki a határőrizettel kapcsolatban egy új – igaz csak a rendőrség 1919-es államosításáig fennálló – fegyveres szervezetet. A felállítás ténye nem csak a migrációs nyomás erősödését tükrözi, hanem a rendészet államosításának, vagyis törvényhatósági – önkormányzati – jogkörből való elvonásának is egy emblemikus állomása, hiszen az országos hatáskörű állami irányítás alatt álló csendőrség, valamint az államosított fővárosi rendőrség mellett ez volt a harmadik rendészeti szerv, amely központi – azaz belügyi – irányítás alatt, a törvényhatóságoktól függetlenül került megszervezésre. Az újonnan felállított határrendőrség alapvető feladata a határrendészeti teendők ellátása volt.

³⁴ A Budapest-fővárosi rendőrségről szóló 1881. évi XXI. törvénycikk (a továbbiakban: Bfrtc.) 2. §.

³⁵ Lásd: Bfrtc. 4. §

³⁶ E tekintetben lásd: Farkas Ádám: Adalékok egy rendszerváltást követő politikai gesztus megítéléséhez, in: Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2013, 148-161.

³⁷ Lásd: Az 1888. évi XIV. törvénycikkkel becikkelyezett magyar-román határegyezmény alapján a m. kir. belügyminiszter által, a honvédelmi, igazság-, pénz-, földművelés- és a kereskedelemügyi miniszterekkel egyetértőleg kiadott határőrizeti utasítás. MRT 1891.

³⁸ E tekintetben lásd a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikket, a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról szóló 1903. évi V. törvénycikket, az útlevelügyről szóló 1903. évi VI. törvénycikket, a három új csendőrkerület felállításáról szóló 1903. évi VII. törvénycikket, valamint a határrendőrségről szóló 1903. évi VIII. törvénycikket (a továbbiakban: Hrtc.).

A szakirodalom vonatkozásában lásd: Szentgyörgyvári Tamás: A hazai idegenrendészeti jog vizsgálata a 20. század első évtizedeiben, különös tekintettel a hatósági szervezet bemutatására, Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr, 2015., Parádi József: A dualista Magyarország határőrizete a migráció tükrében, in: Rendvédelem-történeti füzetek, 2012./26. szám, 66-80., Parádi József: Nemzeti határőrizetünk polgári szakasza, in: Rendvédelem-történeti füzetek, 2013/27-30. szám, 141-154.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

A korszak sajátosnak tekinthető, de az elmúlt években a magyar fegyveres védelmi rendszerben – Országgyűlési Őrség néven – felelevenedő intézményeként került becikkelyezésre 1912-ben a Képviselőházi Őrség. A szervezetet a képviselőházi őrség felállításáról szóló 1912. évi LXVII. törvénycikk hívta életre azzal a céllal, hogy a független hatalmi ággként fungáló törvényhozásnak is biztosítson – az ellenzéki obstrukció letörésének igényén túl is – saját fegyveres védelmi testületet, amely feladata és jellege alapján rendészeti, szervezésében azonban inkább félkatonai szerv volt. A törvénycikk nem is leplezte, hogy a testület felállításának célja és ebből fakadóan a szervezet rendeltetése a képviselőház elnökének karhatalommal való támogatása volt, s így a törvény a szervezetnek katonai jelleget is kölcsönzött, amit a katonai karhatalom igénybevételére vonatkozó szabályokkal is megerősített.³⁹

A háborús összeomlás forгатagában, a polgári időszak szervezési szisztémáját részben megszakítva, részben azonban az államosítás és centralizáció tekintetében felgyorsítva ékelődött be a védelmi szervezet terebélyesedési folyamatába az alkotmányosan illegitim Tanácsköztársaság. A Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. számú rendelete „A Vörös Őrség az egyedüli nyomoztestület” címmel ugyanis egy csapásra egységesítette a hatalma alatt álló országrészekben a rendészet – vagy inkább a belbiztonság és a rendészeti karhatalom – kérdését.⁴⁰ Függetlenül attól, hogy a Tanácsköztársaság általi centralizáció a polgári alkotmányosság folyamatába nem kapcsolható be, sőt a magyar alkotmányosság tekintetében a jogfolytonosságot megszakító időszakról beszélünk, azt látni kell, hogy a Tanácsköztársaság százharminchárom napjának végeztével a Népköztársaság Kormánya a Vörös Őrségre hivatkozással adta ki azon rendeletét, amellyel véghez vitte az államrendőrség országos szintűvé szervezését és állami irányítás alá vonását, amely irányba a dualizmus teljes korszakának rendvédelmi szervezési gyakorlata csak lassanként mutatott. Furcsa módon tehát az államosító tendenciát első lépésben a Tanácsköztársaság teljes államrendszert megújítani akaró totalitárius rendszere, második lépésben pedig az azt időleg felváltó Peidl kormány teljesítette ki a Magyar Népköztársaság kormányának 1919. évi 4. számú rendeletével az államrendőrség felállításáról.⁴¹

Az alkotmányosság 1920-as helyreállítása után a fegyveres védelmi szabályozás első nagy lépését jelentette a honvédségi szabályozás megújítása is,⁴² amely a Nemzeti Hadsegereg szervezeti bázisán a trianoni korlátozások között megújuló m. kir. honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikkkel valósult meg. Részben azonban a trianoni békediktátum miatti kényszer és a védelmi erőforrások rejtése, részben pedig a fegyveres védelem rend-

³⁹ Lásd: A képviselőházi őrség felállításáról szóló 1912. évi LXVII. törvénycikk.

⁴⁰ Vö: A Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. számú rendelete: a Vörös Őrség az egyedüli nyomozó testület.

⁴¹ A Magyar Népköztársaság kormányának 1919. évi 4. számú rendelete az államrendőrség felállításáról.

⁴² Ezzel kapcsolatban lejegyzendő, hogy a Magyar Királyi Nemes Testőrség továbbra is, mint Magyar Királyi Testőrség sui generis fegyveres testületként működött tovább a kormányzó tekintetében és magába olvasztotta a korábbi Magyar Királyi Darabont Testőrséget is.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

szérének differenciálása indokolta az alkotmányos restauráció után további fegyveres testületek létesítését, szabályozását is. Ennek részét képezte egyrészt a vámörség rendeleti úton való felállítása, másrészt pedig a magyar királyi folyamörség szervezéséről, létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról szóló 1922. évi XIV. törvénycikk is.⁴³ A trianoni korlátozásokra figyelemmel a m. kir. vámörség és a m. kir. pénzügyörség létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról szóló 1922. évi VIII. törvénycikk szabályozta a vámörség és a pénzügyörség létszámát és fegyverzeti kérdéseit annak érdekében, hogy ezen szervek tekintetében is betartásra kerüljön az első világháborút lezáró gyászkeretes béke fegyveres szervekre vonatkozó korlátozási rendszere.

A békediktátum kötelezettségei és a fegyveres védelmi rendszer átalakítása kapcsán tehát a szabályozás a vámörzési feladatok tekintetében is újításokat hozott. A vámörség szabályozása rendeleti szinten már 1921-ben megszületett ugyan, de az törvényi szinten 1924-ig nem került rendezésre. A vámörség létesítéséről szóló 6.200. M. E. számú rendelettel⁴⁴ a Kormány részletesen szabályozta például a vámterület és a vámútvonalak kérdései mellett a vámörség feladatát, szervezetét és közrendészeti feladatait a vámügyi teendőkkel összefüggésben. Ezzel azonban a kormány a vámörség fő feladatai mellett további a határőrizethez és a személyellenőrzéshez kapcsolódó feladatokat is megfogalmazott, melyeket a kormány rendeletének végrehajtásáról szóló pénzügyminiszteri rendelet is megerősített.⁴⁵ A rendeleti szabályozás után aztán a vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX. törvénycikk 15. §-a emelte törvényi szintre a vámörség szervezeti szabályait. Ennek alapfeladatákként a vámhatár őrzését, az ezen, valamint a vámhatárt érintő hajózható vizeken átmenő személy- és áruforgalom vámjövedéki szempontból történő felügyeletét, a vámjövedéki kihágásoknak szolgálati körében történő megakadályozását és felfedezését, valamint a vámhivatali segédszolgálat ellátását⁴⁶ határozta meg. A vámörség aztán 1932-ben magyar királyi határörssé alakult és fokozatosan a honvédelmi miniszter alárendeltségébe került, melynek eredményeként 1939-re már lényegét tekintve katonai szervezet volt és az így kialakított Magyar Királyi Határörsség határvadász erőként az 1939. évi II. törvénycikkkel megalkotott honvédelmi törvény rendelkezése értelmében beolvasztásra került a Magyar Királyi Honvédségbe,⁴⁷ mivel a szomszédságpolitika romlása és a háborús készülődés a határőrizetet funkcionálisan újra a katonai értelmű határvédelembe integrálta.

⁴³ A magyar királyi folyamörség szervezéséről, létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról szóló 1922. évi XIV. törvénycikk (a továbbiakban: Förtc.) 1. §

⁴⁴ Lásd: A m. kir. minisztérium 1921. évi 6.200. M. E. számú rendelete a vámörség létesítéséről.

⁴⁵ Lásd: A m. kir. pénzügyminiszter 1921. évi 114,440. számú rendelete, a vámörség létesítéséről szóló 6.200/1921. M.E. számú kormány rendelet végrehajtásáról.

⁴⁶ A vámjog szabályozásáról szóló 1924. évi XIX. törvénycikk.

⁴⁷ Vö.: Berki Imre: Az adyligeti határőr ezred története, ELTE BTK – doktori értekezés, Budapest, 2015, 18-19., Parádi József: Integrált rendvédelem a polgári magyar államban, in: Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII., Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2007, 71-79.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

A korszak utolsó, a fegyveres védelmi rendszer és a védelmi alkotmányjog kiteljesedése felé ható szisztematikus változásaként az Államvédelmi Központ felállítását jeleníteném meg. Az intézmény felállítását – ahogy Kovács Tamás írja – egyrésztől a jobbratolódás, másrésztől pedig az ágazati állambiztonsági karakterű szervek működésében megjelenő visszaesések indokolták. „Mindezek fényében a Magyar Királyi Belügyminisztériumban állandóan egyeztetve a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériummal és a honvéd vezérkarral 1942 nyarán kezdék el egy központi, a politikai nyomozásokat felügyelő szervezetre vonatkozó rendelet kidolgozását. A végleges formába öntött rendelet 1942. szeptember 4-én jelent meg, a Belügyminisztériumban 6290/1942. BM. eln. sz., amíg a Honvédelmi Minisztériumban 52161/el.n.oszt.-1942. sz. alatt”,⁴⁸ igaz ez a két tárca vonatkozásában nem kevés politikai feszültség talajává vált a katonai vezetés későbbi beavatkozásai és politikai kötődései,⁴⁹ majd a háborús körülmények között a más ágazatok katonai irányítás alá vonása⁵⁰ miatt. Függetlenül azonban a politikai háttértől, az Államvédelmi Központtal egyértelműen egy centralizált, a belügyminiszternek alárendelt központi irányító szerv jött létre a politikai nyomozások felett, melyhez még saját ügyészi szervet is rendeltek.⁵¹ Ennek feladatrendszerébe mások mellett az ország rendjét és biztonságát fenyegető mozgalmak és szervezkedések, a termelést veszélyeztető szabotázsok, a honvédelem érdekeit sértő közellátási visszaélések elleni nyomozások irányítása tartozott, melynek keretében az Államvédelmi Központ irányíthatta a nyomozószerveket, összefoglalhatta és kiértékelhette a polgári közbiztonsági és a katonai szervek információit, valamint helyzetképet alakíthatott ki, ami alapján intézkedési javaslatokat tehetett az állami vezetőknek.⁵² Mindezek mellett azonban úgy a 2. vkf. osztály⁵³ története, mint az Államvédelmi Központ körüli turbulencia

⁴⁸ Kovács Tamás: Államvédelmi Központ 1942 – Az első kísérlet az egységes magyar állambiztonsági csúciszerv kialakítására, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és a biztonság” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XI., Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2010, 340. Ezen túlmenően lásd: Tervezet Államvédelmi Központ elnevezés alatt a Belügyminisztériumban működő külön szervezet létesítéséről, in: Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944), Akadémiai kiadó, Budapest, 1977, 377-379. Lásd még: A Honvédelmi Minisztérium elnöki osztályának rendelete valamennyi hadtestparancsnokság, honvéd kerületi parancsnokság, a HM 19 osztálya és a 6. VKF osztálya részére: A BM-ben felállították az Államvédelmi Központot, ahová a nyomozó hatóságok közvetlen jelentéstétellel tartoznak, in: Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin i.m. (1977) 379-380.

⁴⁹ Vö: Vargyai Gyula: A hadsereg politikai funkciói Magyarországon a harmincas években, Akadémiai kiadó, Budapest, 1983. Vargyai Gyula: Sisak és cylinder, Kozmosz könyvek, Budapest, 1984., Szakály Sándor: Hadsereg, politika, társadalom, Lánchíd kiadó, Budapest, 1991., Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938-1945, Ister kiadó, Budapest, 2003.

⁵⁰ Lásd: A m. kir. minisztérium 2300/1944. M.E. számú rendelete a m. kir. rendőrség átszervezése tárgyában.

⁵¹ Lásd: Nánási László: Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942-1944), in: Betekintő 2011/2. szám. (Letöltve: 2016.04.24.)

http://epa.oszk.hu/01200/01268/00018/pdf/EPA01268_betekinto_2011_2_nanasi_0.pdf

⁵² Vö: Kovács Tamás i.m. (2010) 342. o.

⁵³ Lásd: Szakály Sándor: A 2. vkf. osztály, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

egyértelműen megmutatta a nemzetközi minták és különösen a mára legjelentősebb hírszerzőszolgálatok ekkortájt induló felívelésének utókor általi figyelembevételével, hogy a nemzetbiztonsági ágazat önállósodása volt ekkor az állam fegyveres védelmi rendszerének differenciálódásában a közvetlenül következő nagy állomás.

Az állam fegyveres védelmi rendszerének és a védelmi alkotmányoknak a történeti fejlődését tehát úgy összegezzük, hogy a polgári magyar állam fegyveres védelme 1867 és 1944 között jelentős változásokon ment keresztül és a katonai dominanciájú védelemből egy valódi, több ágazatot magában foglaló fegyveres védelmi rendszerre fejlődött. Az ekkor végbement szervezések egy része egyfajta belső önfejlődésként is felfogható, számos eleme azonban a történeti kataklizmák és az ezekből következő alkotmányos átalakulások egyértelmű következményeként jelent meg. Függetlenül azonban az egyes katonai karakterű szervek létrejöttének okaitól, elvitathatatlan, hogy a vizsgált időszakban ugyan megmaradt a katonai védelem kulcsjelentősége – még a belbiztonság garantálása tekintetében is –, de amellett létrejött egy a nyugati mintákat is felhasználó, belügyi irányítás alatt álló, kiterjedt, differenciált, országos hatáskörű szervek sorát magában foglaló rendészeti szervezetrendszer, illetve megmutatkozott a későbbi titkosszolgálati, majd nemzetbiztonsági szféra önállósodási törekvése is.

Ez az alkotmányosság felől nézve azonban azt is jelenti, hogy a honvédelmi alkotmány lényegében egy kiterjedt és a legfontosabb intézményeket alaptörvényekben szabályozó rendszerre nőtte ki magát ez idő alatt, míg a védelmi alkotmány rendészeti ágazatának alaptörvényi szabályozása töredékes volt, a titkosszolgálati vagy nemzetbiztonsági ágazat pedig lényegében az alkotmány – alaptörvényi – szintjén nem is jelent még meg. Fenntartva tehát, hogy az első polgári időszakban a honvédelmi alkotmány volt lényegét tekintve a szabályozás legdinamikusabban és legintenzívebben fejlődő és gyarapodó alkotmányos jelentőségű vetülete, nem lehet elvitatni azt sem, hogy a tág értelemben vett fegyveres védelem intézményeinek megalkotása még a töredékes – részint törvényi, részint csak rendeleti szintű – szabályozás ellenére is a honvédelmi alkotmánytól a védelmi alkotmány felé való elmozdulást tükrözik. A védelmi alkotmány kialakulásának folyamata azonban 1867 és 1944 között nem teljesezhetett ki, mivel a második világháború hadiszabályozása, majd a háború végétől kibontakozó diktatórikus hatalomátvételek előbb megtorpanást, majd teljes törést hoztak ebben a polgári típusú alkotmányos védelmi fejlődésben, mely törésnek csak az 1989-es rendszerváltozás vetett véget.

A VÉDELMI ALKOTMÁNY 1989-ES SZINKRONIZÁLÁSA A FEGYVERES VÉDELEM RENDSZERÉVEL

Az 1989. évi polgári demokratikus átmenet az írott alkotmány átfogó reformjával már egyértelműen a védelmi alkotmány mellett tört lándzsát, hiszen a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvénybe beiktatott „a fegyveres erők és a rendőrség” című VIII. fejezet, már messze nem csak a honvédelmi alkotmány rendelkezéseit tartalmazta, hanem kitért a további fegyveres erőnek tekintendő, de – ekkor még csak – részben ren-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

dészeti jellegű szervként megjelenő határőrségre, valamint köznévi formában a rendőrségre, illetve az állam- majd nemzetbiztonsági tevékenységre is. Az írott alkotmány szabályai tehát egyértelműen megerősítették azt a fejlődési irányt, amely a második világháború előtt még csak kibontakozott, miszerint a korábban katonai dominanciájú honvédelmi alkotmány helyett egy több – egyenértékű, de merőben eltérő funkciójú – védelmi ágazatra tagozódó fegyveres védelmi rendszer alkotmányos szabályozására, vagyis egy valódi értelemben vett védelmi alkotmányra van szükség.

E tekintetben ki kell emelni, hogy itt is érvényesültek a rendszerváltó alkotmányos szisztéma „születési rendellenességei”, ahogy Stumpf István nevezi a demokratikus átmenet kilengéseit. Ezek miatt történetileg az 1867 és 1944 közti és az 1989 utáni védelmi alkotmányozás nem tekinthető folytatólagosnak, vagyis a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog terén is megszakadt az a szerves fejlődés, amit az első polgári időszak megalapozott és elkezdett kibontani, holott az első polgári időszak mintája az írott alkotmány időszakában jelentős lehetőségeket tartogatott a hatékony, de alkotmányosan korlátozott védelem-szabályozáshoz, valamint a védelmi alkotmányjog megújításához.

A szerves fejlődés hiányában azonban az írott alkotmánnyal elsőként szükségképpen szűkült a védelmi alkotmány szabályozási tárgyköre. Ez valahol érthető is, hiszen addig amíg a történeti alkotmány korában a védelmi alkotmányt a rendkívül bőséges szabályozási anyagot felölelő alaptörvények összessége adta, addig a kartális alkotmánnyal a védelmi alkotmány már értelemszerűen „csak” a fegyveres védelem rendszerének absztrakt és generális szabályaira szorítkozott, igaz ezzel meghatározva minden további szabály tartalmát, amely a fegyveres védelemre alacsonyabb szinten irányult.

A honvédelem, a rendészet és az előbb állam- utóbb nemzetbiztonsági szféra ágazataira tagozódó fegyveres védelmi rendszerrel szinkronizált védelmi alkotmány főbb szabályozási tárgyköreit 1989-ben a következők adták:

- a fegyveres védelemre vonatkozó főbb hatalommegosztási szabályok az Országgyűlés abszolút többségével,
- a fegyveres védelem ágazatainak és főbb szerveinek alapfeladatára, illetve kétharmados szabályozási kötelmére irányuló rendelkezések,
- a katonai csapatmozgások szabályai,
- a hatalommegosztással is összefüggő különleges jogrendi szabályok, valamint
- a fegyveres szervekre vonatkozó sajátos – főként politikai – korlátozó szabályok.

Természetesen az 1989-es alkotmány alapvető állami kötelezettségként tételte az intézményesült védelmi kötelezettséget, mely a nép szabadságára, hatalmára, az ország függetlenségére és területi épségére, valamint a nemzetközi szerződések szerinti határaitra irányult.⁵⁴ Emellett a nemzetközi alapjogvédelem és az Egyesült Nemzetek Szervezete alapelvei is megjelentek az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelmére,⁵⁵ valamint a háború elutasítása mellett.⁵⁶ Ezzel az alkotmány egy nyugati típusú

⁵⁴ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 5. §

⁵⁵ Ua. 8. § (1) bekezdés.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

védelmi alapvetést határozott meg, amely intenzíven tükrözte az európai- és transzatlanti integrációs törekvéseket és elköteleződéseket is.

A fegyveres védelemre vonatkozó főbb hatalommegosztási szabályok körében mindenképp ki kell emelni, hogy az országgyűlés a hadiállapot kinyilvánításán és a békekötésen, a rendkívüli állapot és a szükségállapot kihirdetésén túl átfogó döntési jogkörrel rendelkezett a fegyveres erők külföldi, vagy országon belüli alkalmazására nézve,⁵⁷ valamint az idegen fegyveres erők csapatmozgásaira nézve,⁵⁸ ha arról nemzetközi szerződés másként nem rendelkezett.

Természetesen e körben az alkotmányozó elismerte, hogy a rendkívüli állapot, vagy a szükségállapot adott esetben az országgyűlés akadályoztatásával is járhat, így ez esetre a köztársasági elnököt hatalmazta fel a különleges jogrend bevezetésére, valamint a haderőre vonatkozó legfontosabb döntések meghozatalára.⁵⁹ Elismerte az alkotmányozó azt is, hogy a háborús időszakra kialakított különleges jogrend idején nagy fokú hatalomkoncentráció szükséges, amit a hatalmi ágak mindegyikének szereplőiből álló Honvédelmi Tanács jogköreinek meghatározásával biztosított.⁶⁰

Mindezekhez mérten a Minisztertanács – később Kormány –, mint a végrehajtó hatalom letéteményese körében az alkotmány alapvetően feladatként határozta meg az alkotmányos rend, valamint az állampolgárok jogainak védelmét⁶¹ és ezzel összefüggésben a fegyveres erők, a rendőrség és a rendészeti szervek működésének irányítását,⁶² amely megphaatorzás híven tükrözi a rendészeti ágazat fogalmaktól induló belső ellentmondásait is.⁶³

⁵⁶ Ua. 6. § (1) bekezdés.

⁵⁷ Ua. 19. § (3) bekezdés j) pontja.

⁵⁸ Ua. 40/C. § (1) bekezdés.

⁵⁹ Lásd. Ua. 19/A. §.

⁶⁰ Lásd: Ua. 19/B. §.

⁶¹ Ua. 35. § (1) bekezdés a) pontja.

⁶² Ua. 35. § (1) bekezdés h) pontja.

⁶³ A rendészet és rendvédelem fogalmi vitája kapcsán például lásd: Finszter Géza: Rendészet – rendvédelem közjogi megközelítésben, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IX. Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2008, 51-66., Finszter Géza: A rendészet jogi természete, rendvédelem – honvédelem, in: Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. Tanulmányok a „Határőrség és rendészet” című tudományos konferenciáról, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2002, 13-26., Finszter Géza: A rendészet rendszere, in: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 39., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2002, 37-71., Finszter Géza: A rendőrség joga, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014., Finszter Géza: A rendészet elmélete és a rendészeti eszköztudomány, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013., Korinek László: Út a statisztikától a rendészet elméletéig, in: Jura 2008/1. szám, 69-94., Korinek László: Rendszerváltozás a belügyben, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Rendészettudományi gondolatok: Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából, Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2014, 33-54., Korinek László: Értekezések a rendészetről, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014., Christián László: Rendőrség és rendészet, in: Jakab András –

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

Szervezeti oldalon az 1989-es alkotmány

- a fegyveres erőket, azaz a Magyar Néphadsereget, majd Honvédséget és a Határőrséget, valamint
- a rendőrséget

jelenítette meg a védelmi alkotmány magját jelentő VIII. fejezetében, megemlítve ezek mellett, hogy az állambiztonsági tevékenységet is alkotmányerejű – ma sarkalatos – törvényben kell szabályozni.

A fegyveres erők feladataként az alkotmányozó a haza katonai védelmét határozta meg, melynek kibontását az alkotmányerejű honvédelmi törvény tárgykörébe utalta.⁶⁴ Ezzel tehát az alkotmányozó hatalom katonai védelmi feladattá nyilvánította a határőrizetet is, ami mellett rögzítette, hogy a fegyveres erők mozgásaihoz előzetes országgyűlési döntés kell, kivéve, ha az ENSZ felkérésre irányuló békefenntartásra, vagy nemzetközi szerződésen alapuló hadgyakorlat megvalósítására irányul.⁶⁵

A különleges jogrendre vonatkozó szabályozást az 1989-es alkotmány meglehetősen elszórtan szabályozta. E körben az alapvető közjogi szabályok között a rendkívüli állapot és a szükségállapot szabályait ismerte, valamint a szervezeti szabályok körében a Néphadsereg felhasználásának közjogi kötöttségeit a szükségállapot idejére. Emellett azonban mind a fegyveres erők alkalmazását és felhasználását, mind pedig a fegyveres erők mozgását a jogalkotó vagy előzetes Országgyűlési döntéshez, vagy különleges jogrendhez kötötte, ami rövid időn belül tarthatatlannak és az operativitást aláaknázóknak mutatkozott, úgy a délszláv háború váratlan becsapásai, mint a szövetségi integrációs törekvések, majd a szövetségi katonai kötelezettségek tekintetében. Ez a fajta szabályozási bizonytalanság már az 1990-es években intenzíven kirajzolódott, azonban a jogalkotó a szisztematikus felülvizsgálat helyett az 1989-es szisztéma toldozása-foldozása mellett tört lándzsát és a különleges jogrend körében megalkotta a váratlan támadás, majd a megelőző védelmi helyzet esetköreit, a csapatmozgások terén pedig részleges jogköröket adott a szövetségi döntésen alapuló mozgások tekintetében a Kormánynak.

A védelmi alkotmány 1989-es szinkronizálása az alkotmányos átmenettel és a demokratikus jogállamisággal azonban alapvetően nem volt nyitott az első polgári időszak mintáira és tradícióira és az 1990-es évek közepétől erősödő és alkotmányozást igénylő korrekciókkal sem változott. Ebből kifolyólag lényegében az Alaptörvény megalkotása előtt még 2011-ben is egy az 1989-es, erősen korlátozó és kevésbé átfogó személtű, tehát kevésbé operatív párti szabályozás állt, amely csak a közvetlen környezetünkben békés transzatlanti térség pillanatnyi igényeinek tudott többé-kevésbé megfelelni.

Gajdusчек György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA TK JTI, Budapest, 2016, 681-707., Christián László: A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2011., Christián László: A bizonytalan alapra épülő ház, avagy a rendészet fogalmainak tisztázása, in: *Iustum Aequum Salutare*, 2010/1. szám, 175-192.

⁶⁴ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 40/A. § (1) bekezdés.

⁶⁵ Ua. 40/B. § (1) bekezdés.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

A KORTÁRS MAGYAR VÉDELMI ALKOTMÁNY ÉS AZ ELŐTTE ÁLLÓ KIHÍVÁSOK

A védelmi alkotmány kialakulásának polgári előzményeiből, majd a szervezetlen fejlődést jelentő 1989-es szabályozás rövid áttekintéséből látható, hogy a történelmi tradíciók fel nem használása, illetve az a tény, hogy a Szovjetunió összeomlása után hosszú időn keresztül periférikus jelentőségűnek mutatkozott az állam fegyveres védelme szerte a transzatlanti térségben, arra az eredményre vezetett, hogy ugyan kialakult a védelmi alkotmány, de annak szabályaiban a rendszerváltozás történelmi pillanatainak gondolatisága szilárdult meg, amely az elmúlt évek néhány – jelzés értékű – elmozdulása mellett lényegében fennmaradt és valósággá tette a mottóul választott Bibó István gondolatot.

Magyarország 2011. április 25-i Alaptörvénye ugyan szisztematikusan átrendezte és összefoglalta a védelmi alkotmány szabályait, amely körben a változás legmarkánsabban a különleges jogrend szabályozásában látszik, de emellett lényegében fenntartotta az 1989-ben megalapozott védelmi alkotmányt és annak szellemiségét.

Ezzel az Alaptörvény alkotmányos megújulása során egy olyan védelmi alkotmány született meg az 1989-es alapokon és maradt fenn napjainkig, amely a rendészet és a nemzetbiztonság terén viszonylag szűk körű szabályokkal operál és nagyobb teret enged a védelmi alkotmányjog alacsonyabb szintű szabályozásának, míg a honvédelem terén viszonylag kiterjedt és meglehetősen szigorú szabályokat állapít meg. Hasonlóan bizonytalanul mutatkozik a szabályozás abban a tekintetben is, hogy a honvédelem terén a legtöbb alapintézményt – a Magyar Honvédséget, az egyes különleges jogrendeket, a honvédelmi kötelezettségeket, a katonai műveletekre vonatkozó döntéseket – meghatározza, míg a rendészet terén nem ad sem ágazati alapot, sem a rendőrségen kívüli szervek számára szervezeti alapot, mivel a 46. cikkben a rendőrséget – köznévi formában – jeleníti meg, de a többi rendészeti szervről hallgat, ami visszalépés az 1989-es alkotmány 35. § (1) bekezdés h) pontjához képest, ahol a rendészeti szervek legalább gyűjtőfogalomként nevesítve voltak. Ezt már csak fokozza, hogy miközben az Alaptörvény a szervezeti rendelkezések között nem tételezi sem a rendészeti, sem a rendvédelmi szervek fogalmát, addig a megelőző védelmi helyzetről szóló 51. cikkben és az annak mintáját követő – a terrorveszélyhelyzetről szóló – 51/A. cikkben a Kormány rendeletalkotási jogkörét már az Alaptörvényben máshol nem tételezett rendvédelmi szervekre terjeszti ki. A védelmi alkotmány ezzel egyensúlyhiányossá vált és abban a honvédelmi alkotmány dominál, amely nem csak a hatalommegosztási szabályokat és a feladatrendszer alapelemeit tételezi, hanem a vezetési, irányítási szabályokat és az úgynevezett csapatmozgások körét is. Ez utóbbi szabályrendszer azonban nem terjed ki a rendészeti és a nemzetbiztonsági szféra esetleges határon túli, szenzitív műveletinek elrendelésére vonatkozó közjogi döntésekre, miközben a katonai mozgások terén az országgyűlés rendszerváltó dominanciáját csak

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

részben sikerült operacionalizálni a NATO csatlakozáshoz kötődő alkotmánymódosításokkal.⁶⁶

Ez a modell az egyensúlyhiányos szabályozás mellett elveti az ágazatok közti kiterjedt kooperációt, vagy annak generális szabályozását és inkább annak tételesen, de szűk körben meghatározott formáira épít, igaz egyúttal – nem vitán felül álló módon, de – utat nyit a kooperációk alacsonyabb szintű szabályozásának,⁶⁷ ami helyett azonban célszerűbb lenne általános kooperációs kereteket megadni a védelmi alkotmányban. Fő szabályai szerint ugyanis az 1989-es alapokon álló Alaptörvény a Magyar Honvédségnél tételesen kimondja a katasztrófavédelemben való közreműködés feladatát, de a további együttműködések lehetőségéről a Magyar Honvédség, valamint a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozásánál is hallgat.

Emellett ez a szabályozási szisztéma a katonai védelem terén a legtöbb közvetlen védelmi feladatellátáshoz sorolható fellépést a különleges jogrend szabályrendszerébe utalja, ami önellentmondásosságot is felvethet. Erre példa, hogy az Alaptörvény a Magyar Honvédség alapfeladataként mondja ki az ország függetlenségének, területi épségének és integritásának védelmét, de még az e célra fenntartott készenléti szolgálatokkal való azonnali intézkedést is különleges jogrendként szabályozza a váratlan támadás keretei között, akárcsak a katonai célú felkészülést a megelőző védelmi helyzet esetkörében.

Összefoglalóan tehát az látható a kortárs védelmi alkotmány kapcsán, hogy abban több egyensúlyhiányos elem és bizonytalanságot megalapozó szabályozási megoldás is található. Ezeket egyrészt a rendszerváltozás politikai hangulata és annak alkotmányba rögzítése határozta meg, amit Bibó István a pillanatnyi helyzetnek való megfelelés hibás szemléleteként írt le korábban. Másrészt ezeket a védelmi alkotmány szerves történeti fejlődésének hiánya, vagyis a történeti minták fel nem használása alapozta meg. Ezek a jellemzők önmagukban is korrekciót sürgetnek. A transzatlanti térség biztonsági környezetváltozása és az állam szerepének újragondolása, illetve újbóli megerősítése azonban még tovább erősíti a felülvizsgálat szükségességét.

A biztonsági környezet intenzív és negatív irányú változásban van. A biztonságot fenyegető kihívások átfogó jellegűek, igaz szektorálisan klasszifikálhatók.⁶⁸ Ezek között je-

⁶⁶ A téma kapcsán lásd: Hegedűs Zoltán – Végh Károly: A Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalásának jogi aspektusai és alapkérdései, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.) i.m. (2016) 245-274.

⁶⁷ Erre példa a Magyar Honvédség közreműködése a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet kezelésében, amelyet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 36. § (1) bekezdés h) pontja alapozott meg az Alaptörvény 45. cikk (5) bekezdése alapján, miközben a katasztrófavédelemben való közreműködést az Alaptörvény mondja ki a 45. cikk (3) bekezdésével.

⁶⁸ A téma kapcsán bővebben lásd: Szálkai Kinga – Stepper Péter: A biztonság szektorális értelmezése, Publikon kiadó, Budapest-Pécs, 2015., Marton Péter – Balogh István – Rada Péter: Biztonsági tanulmányok. Új fogalmi keretek, és tanulságok a visegrádi országok számára, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2015., Roland Dannreuther: Nemzetközi Biztonság, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., Deák Péter (szerk.): Biztonságpolitikai kézikönyv, Osiris kiadó, Budapest, 2007., Deák Péter: Biztonságpolitika a hétköznapiakban, Zrínyi kiadó, Budapest, 2009., Deák Péter: A félelem ellen. Biztonságpolitikai írások, Zrínyi kiadó, Budapest, 2005., Virányi Gergely: A biztonság fogalmáról,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

lenleg a legjelentősebbnek rövid- és középtávon a humanitárius válságok, a nemzetközi terrorizmus, az aszimmetrikus hadviselés, valamint a kibertérből érkező támadások tekinthetők. Ezek kiemelten indokolják az átfogó megközelítés érvényesítését az állam fegyveres védelmében és annak szabályozásában, valamint ezáltal a kooperációs formák megerősítését is, amihez a védelmi szabályozás felülvizsgálata kell.

A biztonsági környezet változása azonban szükségessé teheti az egyes fegyveres védelmi ágazatok intézmény-rendszerének felülvizsgálatát is, különösen a terrorizmus jelentette kihívásra, valamint a kiberfenyegetésekre figyelemmel.

A védelmi alkotmány tekintetében ez egyrészt szükségessé teszi a szabályozás bizonytalanságainak és egyensúlyhiányának megszüntetését, másrészt a végrehajtó hatalom reagáló képességének fokozását a megfelelő garanciális szabályozás megtartása, vagy megerősítése mellett.

Ez utóbbi elemnek a védelmi alkotmányjog terén is változásokat kellene indukálnia, hiszen az ágazatokra élesen tagolódó magyar fegyveres védelmi rendszerben a hatékony kormányzati reagálás biztosítéka lehet az is, ha a Kormány támogatása érdekében megerősítést nyer az ágazatközi koordináció a védelem terén, ami a védelmi igazgatás újrarendelésével valósítható meg.

Ezen kihívások és javaslatok elemzése, valamint vizsgálata további önálló elemzésekben és tanulmányokban indokolt, melyeknek a nemzetközi mintákra is jelentős hangsúlyt kell fektetnie és mindvégig szem előtt kell tartani a Bibó Istvántól jelen tanulmány mottójaként idézett megállapításokat. Mindazonáltal az elméleti alapkérdések és a történeti áttekintés már a fegyveres védelmi rendszer kialakulása és a védelmi alkotmány fejlődése terén egyértelműen megmutatja, hogy a politikailag determinált 1989-es sémán változtatások szükségesek annak érdekében, hogy Magyarország védelme hatékonyabbá és a kor kihívásaihoz jobban alkalmazkodóvá váljon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Albert Venn Dicey: A jog uralma, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 21-32.
2. Beiträge zur Beleuchtung einiger Grundlagen für die fünfstufige Wehrverfassung Deutschlands, Frankfurt am Main, 1848.
3. Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944). Akadémiai kiadó, Budapest, 1977, 379-380.
4. Berki Imre: Az adilyileti határőr ezred története, ELTE BTK – doktori értekezés, Budapest, 2015.
5. Bibó István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In Vida István (szerk.): Bibó István – Válogatott tanulmányok. Második kötet, 1945-1949., Magvető kiadó, Budapest, 1986, 378-379.

másként, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII. kötet, Magyar Hadtudományi Társaság, Határőr Szakosztály, Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2012, 51-72., Ürmösi Károly: A biztonság, a biztonság fogalma, in: Hadtudományi Szemle 2013/4. szám, 147-154., Gazdag Ferenc – Tálás Péter: A biztonság fogalmainak határaitól, in: Nemzet és Biztonság 2008/1. szám, 3-9.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

6. Carl Schmitt: A törvényhozó állam, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 53-61.
7. Christián László: A bizonytalan alapra épülő ház, avagy a rendészet fogalmainak tisztázása, in: *Iustum Aequum Salutare*, 2010/1. szám, 175-192.
8. Christián László: A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség, Universitas-Győr Non-profit Kft., Győr, 2011.
9. Christián László: Rendőrség és rendészet, in: Jakab András – Gajduscek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA TK JTI, Budapest, 2016, 681-707.
10. Committee on Foreign Affairs: The War Powers Resolution, A special study of the Committee on Foreign Affairs, Washington, 1982.
11. Cserny Ákos – Téglási András: A gazdasági alkotmányosság új fejezete Magyarországon - Az Alkotmánybíróság a korábbi alkotmányos alapelvek fogságában, in: *Jog, állam, politika*, 2015/1. szám, 7-26.
12. Deák Péter (szerk.): Biztonságpolitikai kézikönyv, Osiris kiadó, Budapest, 2007.
13. Deák Péter: A félelem ellen. Biztonságpolitikai írások, Zrínyi kiadó, Budapest, 2005.
14. Deák Péter: Biztonságpolitika a hétköznapokban, Zrínyi kiadó, Budapest, 2009.
15. Dr. F. W. Barthold: Geschichte der Kriegsverfassung und des Kriegswesens der Deutschen, Leipzig, 1864.
16. Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány az alaptörvényben, in: *Pázmány Law Working Papers* 2012/23. szám.
17. Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006.
18. Farkas Ádám – Patyi András: A honvédelmi alkotmány megjelenése és fejlődése a magyar alkotmányozásban 1989-2016., in: Farkas Ádám (szerk.): A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései, Dialóg Campus Kiadó; Nordex Kft., Budapest, 2018, 87-112.
19. Farkas Ádám – Till Szabolcs Péter: A honvédelmi alkotmány és alkotmányosság alapkérdései Magyarországon, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai, Zrínyi kiadó, Budapest, 2016, 40-71.
20. Farkas Ádám – Till Szabolcs: A honvédelmi alkotmány és alkotmányosság alapkérdései Magyarországon, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai, Zrínyi kiadó, Budapest, 2016, 40-71.
21. Farkas Ádám (szerk.): *Corpus Iuris Militaris Hungarici* I. kötet, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2016.
22. Farkas Ádám: A civil kontroll a kiegyezéstől az Alaptörvényig, in: *Sereg Szemle – A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata* 2016/1. szám, 115-129.
23. Farkas Ádám: A fegyveres – és különösen a katonai – védelem jogának kikülönbözése a magyar jogfejlődésben, in: *MTA Law Working Papers* 2014/38. szám. (Letöltve: 2017.05.13., http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2015_26_Farkas.pdf)
24. Farkas Ádám: A fegyveres erőszak az államról és a jogról alkotott fogalmaink körében. in: *Államtudományi Műhelytanulmányok* 2016/3. szám. (Letöltve: 2017.05.13., http://uni-nke.hu/uploads/media_items/2016_-evi-3_-szam-antikorrupcio-es-integritas.original.pdf)
25. Farkas Ádám: A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modellje (1867-1914), in: *Jogtörténeti Szemle* 2014/1. szám, 44-50.
26. Farkas Ádám: Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez, in: *Honvédségi Szemle* 2017/1. szám, 44-58.
27. Farkas Ádám: Adalékok egy rendszerváltást követő politikai gesztus megítéléséhez, in: Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2013, 148-161.
28. Farkas Ádám: Magyarország katonai védelmének polgári evolúciója és alkotmányos alapvonalai, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*, Zrínyi kiadó, Budapest, 2016, 11-39.
29. Farkas Ádám: Szemléletváltást védelmi aspektusban!, in: *Pázmány Law Working Papers* 2015/18. szám. (Letöltve: 2017.05.13.,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2015/2015-18_Farkas_.pdf

30. Farkas Ádám: Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2016.
31. Ferdinandy Gejza: Magyarország közjoga, Politzer, Budapest, 1902.
32. Finszter Géza: A rendészet elmélete és a rendészeti eszközzrendszer, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2013.
33. Finszter Géza: A rendészet jogi természete, rendvédelem – honvédelem, in: Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. Tanulmányok a „Határőrség és rendészet” című tudományos konferenciáról, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2002, 13-26.
34. Finszter Géza: A rendészet rendszere, in: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 39., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2002, 37-71.
35. Finszter Géza: A rendőrség joga, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014.
36. Finszter Géza: Rendészet – rendvédelem közjogi megközelítésben, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IX. Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2008, 51-66.
37. Gádó Gábor: A gazdasági alkotmányosság válsága Magyarországon, in: Gazdaság és jog, 2013/10. szám, 3-9.
38. Gazdag Ferenc – Tálás Péter: A biztonság fogalmainak határaitól, in: Nemzet és Biztonság 2008/1. szám, 3-9.
39. Grundzüge einer Wehrverfassung nach den Bedürfnissen der Zeit, Frankfurt am Main, 1848.
40. Hegedüs Zoltán – Végh Károly: A Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalásának jogi aspektusai és alapkérdései, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai, Zrínyi kiadó, Budapest, 2016, 245-274.
41. Herman Heller: Jogállam vagy diktatúra, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 62-74.
42. Ignaz Franz Bergmayr: Kriegsartikel für die kaiserlich-königliche Armee, szerzői kiadás, Wien, 1835.
43. Johan Friedrich Schulzen: Corpus Juris Militaris Brandenburgicum, Rupert Volckers Verlagung, Berlin, 1693.
44. Johann Christian Lünig: Corpus juris militaris des heil. röm. Reichs worin das Kriegsrecht, Friedrich Landischens Erben, Leipzig, 1723.
45. John Finnis: A joguralom határai, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 157-163.
46. John Rawls: A jog uralma az igazságosság elméletében, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 247-273.
47. Joint resolution concerning the War Powers of Congress and the President. Resolved by the Senate and the House of Representatives of the United States of America in Congress assembled. (Letöltve: 2013.03.15., http://avalon.law.yale.edu/20th_century/warpower.asp)
48. Keszely László (szerk.): Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
49. Keszely László: A védelmi igazgatás szerepe a civil-katonai-rendvédelmi együttműködésben az átfogó megközelítés jegyében, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, doktori értekezés – munkahelyi vitára közzétett változata –, Budapest, 2016.
50. Kiss István: Magyar közjog, Érseki-Lyceumi Könyvnyomda, Eger, 1886.
51. Kmety Károly: A magyar közjog tankönyve, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1911.
52. Korinek László: Értekezések a rendszetről, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

53. Korinek László: Rendszerváltozás a belügyben, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Rendészettudományi gondolatok: Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából, Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2014, 33-54.
54. Korinek László: Út a statisztikától a rendészet elméletéig, in: Jura 2008/1. szám, 69-94.
55. Kovács Tamás: Államvédelmi Központ 1942 – Az első kísérlet az egységes magyar állambiztonsági csúcshivatal kialakítására, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és a biztonság” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XI., Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2010, 340.
56. Lakatos László – Varga Attila Ferenc: A magyar honvédelmi igazgatás, in: Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai, Zrínyi kiadó, Budapest, 2016, 159-211.
57. Lakatos László: A honvédelmi igazgatási képzés aktualitása az átfogó megközelítés elvének tükrében, in: Hadtudományi Szemle 2015/4. szám 432-443.
58. Leon Pulovski: Heeresverfassungen in ihrem Einfluss auf den Volkswohland, Berlin, 1873.
59. Mariah Zeisberg: War Powers. (Letöltve: 2017.06.20., <http://www.princeton.edu/politics/about/file-repository/public/Zeisberg-ch1.pdf>)
60. Marton Péter – Balogh István – Rada Péter: Biztonsági tanulmányok. Új fogalmi keretek, és tanulságok a visegrádi országok számára, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2015.
61. Matthew C. Weed: The War Powers Resolution: Concepts and Practice. (Letöltve: 2017.06.20., <https://fas.org/sqp/crs/natsec/R42699.pdf>)
62. Molnár Ferenc (szerk.): Az átfogó megközelítés és a Magyar Honvédség katasztrófavédelmi rendszere, Zrínyi kiadó, Budapest, 2013.
63. Molnár Ferenc: Egy sikeresebb válságkezelés felé: a civil szakértelem szükségessége a NATO stabilizációs és újjáépítési feladatai során, in: Nemzet és Biztonság 2012/4. szám 10-23.
64. Nagy Ernő: Magyarország közjoga, Atheneum, Budapest, 1907.
65. Nánási László: Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942-1944), in: Betekintő 2011/2. szám. (Letöltve: 2016.04.24. http://epa.oszk.hu/01200/01268/00018/pdf/EPA01268_betekinto_2011_2_nanasi_0.pdf)
66. Parádi József: A dualista Magyarország határőrizete a migráció tükrében, in: Rendvédelem-történeti füzetek, 2012./26. szám, 66-80.
67. Parádi József: Integrált rendvédelem a polgári magyar államban, in: Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII., Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2007, 71-79.
68. Parádi József: Nemzeti határőrizetünk polgári szakasza, in: Rendvédelem-történeti füzetek, 2013/27-30. szám, 141-154.
69. Patyi András: A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése, in: Csefkó Ferenc (szerk.): Közjog és Jogállam. Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016, 233-249.
70. Patyi András: A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése, in: Bihari Mihály – Patyi András (szerk.): Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára, Universitas-Győr Kht., Győr, 2010, 437-449.
71. Patyi András: VIII. Fejezet. A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek, in: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I., Századvég kiadó, Budapest, 2009, 1419-1475.
72. Peter Fehr: Corpus Iuris Militaris, Auctum et emendatum, Völcker, Franckfurt am Mayn, 1709.
73. Petrus Pappus: Corpus Iuris Militaris recognitum, Hermsdorff, Franckfurt am Mayn, 1672.
74. Prukner Attila: A magyar vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867-2010 között, Nemzeti Köszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola – doktori értekezés, Budapest, 2013.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

75. Rene de L'Homme de Courbiere: Geschichte der Brandenburgisch-Preussischen Heeresverfassung, Verlag der Deckerschen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei, Berlin, 1852.
76. Robert von Mohl: A jog uralma, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 32-37.
77. Roger Scruton: Totalitarizmus és joguralom, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 101-108.
78. Roland Dannreuther: Nemzetközi Biztonság, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.
79. Ronald Dworkin: A politikai bírók és a joguralom, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 132-156.
80. Rudolf von Gneist: A jogállam, történeti és bölcséleti értelemben, in: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, Osiris-Századvég, Budapest, 1995, 37-49.
81. Rupert Völcker: Corpus Iuris Militaris, Völcker, Berlin-Frankfurt-Leipzig, 1687.
82. Spencer P. Boyer et al.: Deciding to Use Force Abroad: War Powers in a System of Checks and Balances. (Letöltve: 2017.06.20., http://www.constitutionproject.org/pdf/War_Powers_Deciding_To_Use_Force_Abroad1.pdf).
83. Stumpf István: Erős állam – alkotmányos korlátok, Századvég kiadó, Budapest, 2014.
84. Szakály Sándor: A 2. vkf. osztály, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015.
85. Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938-1945, Ister kiadó, Budapest, 2003.
86. Szakály Sándor: Hadsereg, politika, társadalom, Lánchíd kiadó, Budapest, 1991.
87. Szálkai Kinga – Stepper Péter: A biztonság szektorális értelmezése, Publiikon kiadó, Budapest-Pécs, 2015.
88. Szentgyörgyvári Tamás: A hazai idegenrendészeti jog vizsgálata a 20. század első évtizedében, különös tekintettel a hatósági szervezet bemutatására, Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr, 2015.
89. Szigeti Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás, in: Szigeti Péter (szerk.): A valóság vonzásában. Széchenyi István Főiskola, Győr, 2001.
90. Szilágyi Péter: A Verfassungslehre, mint különös és különleges államelmélet, in: Államtudományi Műhelytanulmányok 2017/10. szám.
91. Till Szabolcs: A funkcionális szükségesség, mint érvelési keret elfogadása a honvédelemre vonatkozó szabályozásokban az alapjogi tárgyú alkotmánybírói és ombudsman-gyakorlat fényében, in: Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2014/1. szám 47-122.
92. Till Szabolcs: A honvédelem alkotmányos kereteinek hangsúlyeltolódásai a rendszerváltástól az Alaptörvényig, ELTE, PhD disszertáció-tervezet, Budapest-Róma, 2014.
93. Ürmösi Károly: A biztonság, a biztonság fogalma, in: Hadtudományi Szemle 2013/4. szám, 147-154.
94. Vargyai Gyula: A hadsereg politikai funkciói Magyarországon a harmincas években, Akadémiai kiadó, Budapest, 1983.
95. Vargyai Gyula: Sisak és cilinder, Kosmosz könyvek, Budapest, 1984.
96. Virányi Gergely: A biztonság fogalmáról, másként, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII. kötet, Magyar Hadtudományi Társaság, Határőr Szakosztály, Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2012, 51-72.